

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Бойка Віталія Володимировича «Формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави», поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки)

**Актуальність теми дослідження та її зв'язок з
науковими програмами, темами**

Сільські території України характеризуються депресивним характером розвитку, критично гострими просторово-структурними і галузевими дисбалансами, посиленням загроз ефективного функціонування АПК та ірраціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Трансформаційні процеси, що мали місце в аграрній галузі, виявилися неспроможними забезпечити якісні структурні зрушення у подоланні стагнаційних процесів на сільських територіях держави. Натомість, сільське населення практично позбавлене можливості якісного задоволення власних базових соціально-економічних потреб, що не лише поглиблює соціально-економічну нестабільність сільських територій, але й перешкоджає формуванню та розвитку людського капіталу в сільській місцевості, посилює міграційні процеси та знелюдненість сільських територій, загострює екологічні дисбаланси, вносить ризики забезпечення продовольчої безпеки держави, що в сукупності ускладнює забезпечення економічної безпеки держави, об'єктивно потребує обґрунтування теоретико-методологічних і прикладних засад щодо формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави. Все це обґрунтовує актуальність теми дисертаційної роботи Бойка В. В.

Дисертація Бойка В. В. виконана в межах науково-дослідних робіт:
(1) Національного інституту стратегічних досліджень «Проект щорічного

Послання Президента України до Верховної Ради України» (№ ДР 0117U004190), де дисертантом обґрунтовано шляхи підвищення конкурентоспроможності АПК України; «Пріоритети реформування державної регіональної політики» (№ ДР 0115U003113), де автором розроблено напрями вдосконалення інституційного забезпечення розвитку сільських територій; «Економічний розвиток України та економічна безпека держави» (№ ДР 0115U003109), у межах якої запропоновано інструменти та механізми подолання дисбалансів вітчизняного АПК в умовах ведення воєнних дій на Донбасі; «Перспективи та загрози розвитку реального сектору економіки України в умовах макроекономічної нестабільності» (№ ДР 0116U001482), де автором розроблено заходи підвищення ефективності функціонування АПК України в умовах макроекономічної нестабільності та євроінтеграції; «Державна політика розвитку та реформування реального сектору економіки України у забезпеченні відновлення економічного зростання» (№ ДР 0117U004184), де дисертантом запропоновано пропозиції щодо зміцнення продовольчої безпеки України; (2) Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Львові «Формування господарського механізму розвитку сільських територій та вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій соціально-економічної безпеки України» (№ ДР 0116U004401), у межах якої автором розроблено заходи щодо формування господарського механізму розвитку сільських територій в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки України; (3) економічного факультету Львівського національного аграрного університету на 2016-2020 роки «Організаційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та села» (№ ДР 0116U003176), де автором запропоновано механізми реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки у сфері сільських територій; (4) Львівського торговельно-економічного університету «Фінансові механізми та інструменти подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку України» (№ ДР 0115U004165), у межах якої дисертантом

запропоновано заходи стосовно вдосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку держави на просторово-територіальному рівні; (5) Бердянського університету менеджменту і бізнесу «Фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем» (№ ДР 0111U004341), де автором обґрунтовано структурні характеристики дестабілізуючого середовища розвитку соціально-економічних систем.

Основні наукові результати, які одержані автором, їх новизна, ступінь обґрунтованості та достовірності

Дисертаційна робота підготовлена на належному науковому рівні. Дисертант вдало оперує теоретико-методологічними та прикладними аспектами обраного дослідження.

Опрацювання змісту дисертації дає підстави зробити висновок, що обрана здобувачем мета – обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави – досягнута. Досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань стало можливим завдяки використанню науково-методичного інструментарію дослідження.

Автором проведено комплексне наукове обґрунтування теоретико-методологічних і прикладних підходів до комплексного вирішення проблеми формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, що дозволило отримати обґрунтовані висновки та достовірні результати дослідження. Серед отриманих результатів дослідження, які наділені науковою новизною, зокрема, відносяться такі:

1) у дисертаційній роботі автором вперше обґрунтовано методологічний підхід до формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, що передбачає побудову цього механізму з таких елементів як економічний блок, організаційно-управлінська надбудова, суспільно-соціальна підсистема і технічний апарат, синергічна взаємодія яких

націлена на захист економічних інтересів держави і суспільства у сфері поступу сільських територій, розвиток продуктивних сил, досягнення соціальної справедливості, подолання просторово-територіальних диспропорцій, збереження та захист екосистем сільських територій, а також забезпечення продовольчої безпеки держави (п. 1.3, стор. 105-111);

2) дисертантом розроблено методичні та прикладні засади стратегічного планування розвитку сільських територій в умовах посилення просторово-територіальних дисбалансів і загроз становлення ефективної системи економічної безпеки держави, що передбачають формування стратегії взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій, шляхом обґрунтування пріоритетів, механізмів та інструментів цієї політики через збалансування економічної, соціальної та екологічної сфер сільських територій, а також зменшення ризиків нерационального використання потенціалу екосистем сільських територій (п. 4.3, стор. 320-331);

3) у процесі виконання дослідження автором удосконалено науковий підхід до типологізації загроз функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій, що дозволило виокремити загрози за такими напрямками як недосконалість інституційного середовища, посилення ірраціоналізму ведення господарської діяльності, зниження економічного добробуту сільського населення, деградація соціальної сфери, погіршення демографічної ситуації, руйнація логістичної інфраструктури та загострення екологічних дисбалансів (п. 2.1, стор. 126-132);

4) у дисертаційній роботі сформовано методологію дослідження господарського механізму розвитку сільських територій, яка базується на виявленні регіонально-галузевих взаємозв'язків між ними та передбачає оцінювання безпекових умов розвитку сільських територій на основі використання запропонованої автором методики з адаптивним застосуванням методу головних компонент для визначення вагових коефіцієнтів індикаторів і підібраних складових економічної безпеки розвитку сільських територій, а

саме: господарсько-інфраструктурної безпеки, безпеки сільських домогосподарств, соціально-гуманітарної безпеки, демографічної безпеки та безпеки природокористування (п. 2.2, стор. 150-158; 171-175);

5) автором удосконалено інструментарій державної політики активізації горизонтально-вертикальної диверсифікації господарської діяльності в сільській місцевості, що передбачає структурну трансформацію господарських комплексів сільських територій, оптимізацію міжгалузевого розподілу їх природно-ресурсного потенціалу, підвищення ресурсно-бюджетної спроможності сільських територіальних громад, зростання зайнятості та добробуту сільського населення, подолання стагнації та депресивного характеру розвитку сільських територій (п. 5.2, стор. 364-373);

б) у дисертаційній роботі обґрунтовано стратегічні пріоритети формування інституційного базису господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, що спрямовані на подолання інституційних бар'єрів, зменшення переважання ролі неформальних інститутів над формальними, мінімізацію ризиків господарювання на сільських територіях, узгодження інтересів і конфліктів між суб'єктами інституційного обміну (п. 4.1, стор. 284-294);

7) автором розроблено організаційно-економічний інструментарій підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій у контексті зміцнення продовольчої безпеки держави, що передбачає застосування засобів економетричного моделювання для визначення істотних факторів підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь та прогнозування параметрів останньої, а також включає реалізацію заходів інституційного, економічного та екологічного блоків (п. 5.3, стор. 383-391).

У дисертації містяться також й інші розробки та положення, що характеризуються науковою новизною та спрямовані на вдосконалення процесу формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави.

Інформаційний базис дисертаційної роботи становили нормативно-правові акти, статистичні дані Державної служби статистики України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, результати експертного опитування, матеріали мережі Internet та результати особистих напрацювань автора.

За рівнем наукової новизни результати дослідження відповідають вимогам до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Це свідчить про достатній для докторської дисертації ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що дозволяє зробити висновок про високий рівень їх достовірності та новизни.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 517 сторінок. Основний зміст викладено на 367 сторінках. Дисертаційна робота містить 48 таблиць та 49 рисунків. Список використаних джерел складає 355 найменувань. Дисертація має 11 додатків.

У вступі автором обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і завдання дослідження, представлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, а також зазначено особистий внесок автора.

У першому розділі дисертаційної роботи досліджено еволюцію розвитку та парадигму системи економічної безпеки держави, визначено місце та роль сільських територій у процесах забезпечення економічної безпеки держави, опрацьовано сутнісно-змістовні характеристики господарського механізму розвитку сільських територій та обґрунтовано його позиціонування в системі економічної безпеки держави.

У другому розділі дисертації сформовано методологію дослідження господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, здійснено типологізацію та характеристику загроз процесам забезпечення економічної безпеки в сільській місцевості, розроблено методичку

оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій, опрацьовано передові практики світового досвіду розвитку сільських територій в контексті реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки.

У третьому розділі дисертаційної роботи досліджено сучасні тенденції розвитку сільських територій, визначено детермінанти економічної безпеки розвитку сільських територій, проаналізовано ефективність державної політики забезпечення економічної безпеки в сфері розвитку сільських територій. На основі розробленої автором методики в динамічно-регіональному вимірі проведено оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій України.

У четвертому розділі дисертації розроблено стратегічні пріоритети покращення інституційного базису безпеки розвитку сільських територій, запропоновано заходи щодо вдосконалення господарського механізму розвитку сільських територій, розроблено стратегію взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій.

У п'ятому розділі дисертації обґрунтовано заходи щодо покращення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій, сформовано інструментарій державної політики активізації диверсифікації господарської діяльності в сільській місцевості в контексті мінімізації ризиків економічної безпеки, розроблено організаційно-економічні засади підвищення ефективності реалізації природно-ресурсного потенціалу сільських територій для зміцнення продовольчої безпеки держави.

Висновки дисертаційної роботи логічно підсумовують зміст наукового дослідження, а також підтверджують досягнення поставленої мети та завдань.

Додатки до дисертації містять відомості про результати практичного впровадження напрацювань автора, рівень опублікування та апробації матеріалів дисертації, зразок анкети проведеного дисертантом експертного опитування, вихідні дані для здійснення окремих обчислень, деякі розрахунки автора, що не ввійшли до основного тексту дисертаційної роботи.

Дисертація Бойка В. В. написана загальноприйнятою науковою мовою, основні її положення повністю розкриті у відповідності до поставленої мети та завдань дослідження. Змістовне наповнення дисертації відповідає паспорту спеціальності 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Опубліковані праці Бойка В. В. у повному обсязі відображають основні положення дисертаційної роботи. Кількість публікацій автора є достатньою для висвітлення результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук у відповідності до чинних вимог. За результатами проведеного дисертаційного дослідження опубліковано 63 наукові публікації, з них 45 є одноосібними. Зокрема, результати дисертації опубліковані в одній одноосібній монографії (26,44 д.а.), 5 колективних монографіях, 25 статтях у наукових фахових виданнях України (з них 8 включено до міжнародних наукометричних баз), 3 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, 27 публікаціях апробаційного характеру, 2 інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих праць становить 71,28 д.а., з них особисто автору належить 55,69 д.а. Публікації мають широку географію. Опубліковані праці містять положення, що сформульовані дисертантом особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, що є результатом особистих досліджень дисертанта.

Основні положення й результати дисертації доповідались, обговорювались та отримали схвалення серед представників науково-експертного середовища на 27 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також 2 круглих столах.

Дисертаційна робота відповідає чинним вимогам щодо загального обсягу та кількості наукових публікацій, які встановлені для здобуття наукового ступеня доктора наук. Таким чином, зміст та обсяг опублікованих матеріалів

дисертації, а також рівень апробації результатів дослідження цілком відповідають встановленим вимогам.

Значущість результатів дисертаційного дослідження для науки і практики, рекомендації щодо їх подальшого використання

Теоретична цінність дисертаційної роботи полягає в розробці теоретико-методологічних і прикладних засад формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, реалізація яких створить передумови для вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій України, покращення добробуту сільського населення, зміцнення продовольчої безпеки держави та становлення процесів сталого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в їх використанні органами державної влади при реалізації заходів щодо активізації процесів розвитку сільських територій у контексті забезпечення економічної безпеки держави. Зокрема, результати дисертаційної роботи використовуються в практичній діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України (довідка № 37-23-15/18155 від 01.08.2017 р.), Національного інституту стратегічних досліджень (довідка № 293/597 від 05.09.2017 р.), Торгово-промислової палати України (довідка № 3313/24.0-7.3 від 18.10.2017 р.), Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України (довідка № Д-240217-01/01 від 24.02.2017 р.), Волинської обласної державної адміністрації (довідка № 2790/17/2-15 від 30.12.2015 р.), департаменту агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 21-141/0/17/019.4.1 від 23.01.2017 р.), департаменту агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 03-1814 від 28.08.2017 р.), Маневицької районної державної адміністрації (довідка № 3831/37/2-15 від 28.12.2015 р.), Інституту аналізу державної та регіональної політики (довідка № 17-56 від 05.07.2017 р.), Львівської обласної асоціації малого і середнього підприємництва

(довідка № 28/16 від 14.09.2016 р.), Довжицької сільської ради Маневицького району Волинської області (довідка № 220/01-13 від 06.09.2017 р.).

Заходи щодо підвищення ефективності функціонування аграрної сфери враховані при підготовці підсумкових документів і резолюції 25 Міжнародної наукової конференції «Agrarian Perspectives XXV. Global and European Challenges for Food Production, Agribusiness and the Rural Economy» у м. Празі (Чеська Республіка, 2016 р.) (довідка від 13.09.2017 р.).

Окремі наукові та методологічні положення, що викладені в дисертації використовуються в навчальному процесі Львівського національного аграрного університету при викладанні навчальних дисциплін «Економічна безпека» та «Соціально-економічний розвиток сільських територій» (довідка № 01-27-03-945 від 05.09.2017 р.).

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація написана українською мовою, оформлена відповідно до чинних вимог Міністерства освіти і науки України, є завершеним самостійно виконаним дослідженням. Дисертаційна робота є добре структурованою, характеризується логічною послідовністю викладення матеріалу, висновки адекватно відображають отримані наукові результати дослідження. Елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та рівень обґрунтованості відповідають встановленим вимогам до докторських дисертацій. У пунктах наукової новизни чітко визначено чим саме отримані наукові положення, розробки та рекомендації відрізняються від вже існуючих.

Зміст і структура дисертації повністю узгоджуються з її назвою, обраною метою та завданнями дослідження. Зміст та результати дисертації цілком відповідають паспорту спеціальності 21.04.01 – економічна безпеки держави (економічні науки).

Загалом дисертація має належний рівень апробації та практичного впровадження її результатів, є завершеною науково-дослідною роботою, що характеризується належним рівнем наукової новизни.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Зміст автореферату та його структура цілком відповідають науковим положенням, висновкам і рекомендаціям, що містяться в дисертаційній роботі. Результати наукового дослідження, статистичний і графічний матеріал, що представлені в авторефераті та рукописі дисертації є цілком ідентичними.

Зауваження до змісту дисертації та дискусійні питання

Незважаючи на вищенаведену позитивну оцінку дисертації, робота не позбавлена дискусійних положень та недоліків, серед яких:

По-перше, при викладенні основних положень підрозділу 1.1 «Еволюція розвитку та парадигма системи економічної безпеки держави» (стор. 50-73) автором не приділено достатньої уваги особливостям забезпечення економічної безпеки на просторово-територіальному рівні, що є дещо не логічним, з огляду на обрану тематику наукового дослідження, а саме – сільські території, як однієї із складових просторово-територіального рівня.

По-друге, в дисертації наголошується на необхідності «захисту національних інтересів» (стор. 64, 70, 73, 76, 90, 95, 103, 106), «узгодження інтересів» (стор. 68, 69, 97, 98, 101, 105) тощо. Водночас в роботі не розглядаються методологічні засади аналізу національних інтересів, зокрема, економічних інтересів, не розкривається економічна природа та сутність національних економічних інтересів, не визначається структуроутворююча функція національного інтересу в узгодженості цілей і потреб економічного розвитку, не визначаються чинники балансу інтересів всіх суб'єктів (держави, регіонів, сільських територій тощо), і головне – не робиться наголос на те, що саме національний економічний інтерес є (повинен бути) основою економічної політики держави, а отже – і основою забезпечення економічної безпеки держави.

По-третє, дискусійним та недостатньо аргументованим є виділення в якості наукової новизни науково-методичного підходу до адаптивного застосування світового досвіду розвитку сільських територій у контексті

реалізації політики забезпечення економічної безпеки держави (стор. 42) (запропонованого дисертантом у рубриці наукової новизни «набули подальшого розвитку»). Адже, цілком очевидним є те, що імплементація передових практик світового досвіду в будь якій сфері вимагає застосування адаптивного підходу та врахування специфіки ресурсних потужностей і можливостей щодо впровадження цього досвіду у вітчизняних умовах господарювання.

По-четверте, під час проведення типологізації загроз функціонування господарського механізму розвитку сільських територій в розрізі структурно-функціонального аспекту дисертант обмежується виділенням загроз руйнації виключно логістичної інфраструктури і при цьому залишає поза увагою занедбаність інфраструктури соціально-культурної сфери (рис 2.2, стор. 132, 143-145). Хоча по тексту всієї роботи дисертант цілком справедливо неодноразово наголошує на проблемах стагнації об'єктів освітньої, медичної, соціальної та культурної сфери в сільській місцевості. Таким чином, в дисертаційній роботі залишилися поза уваги різні аспекти соціальної безпеки, як однієї з головних складових економічної безпеки держави.

По-п'яте, в процесі аналізу ефективності державної політики забезпечення економічної безпеки в сфері розвитку сільських територій автор надмірно концентрується на аналізі виконання «Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» (стор. 241-247), що дещо звужує методичний та інформаційно-аналітичний інструментарій оцінювання ефективності.

По-шосте, на рисунку 3.16 дисертації (стор. 270) автор цілком логічно наводить графічну інтерпретацію динамічного порівняння інтегральних показників економічної безпеки розвитку сільських територій та економічної безпеки України у 2011-2016 роках. Однак, у роботі малодослідженими залишилися взаємозв'язки між рівнями економічної безпеки розвитку сільських територій та економічної безпеки регіонів у розрізі адміністративних областей,

що обмежує практичне застосування розрахованого інтегрального показника економічної безпеки розвитку сільських територій України.

По-сьоме, у дисертації справедливо наголошується на необхідності формування адекватного інституційного базису функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення (стор. 289, 291), однак у роботі автором так і не запропоновано чітких механізмів та інструментів завершення земельної реформи в Україні.

По-восьме, сумнівним видається практичне впровадження пропозиції автора стосовно покращення бюджетного забезпечення розвитку сільських територій, що передбачає запровадження сільського податку в розмірі одного відсотка від виручки, отриманої від експорту аграрної продукції (стор. 352), адже це лише посилить податкове навантаження на суб'єктів господарювання в агропромисловому комплексі в умовах відміни спеціального режиму відшкодування податку на додану вартість та скасування фіксованого сільськогосподарського податку.

Поряд з цим, наведені вище зауваження та дискусійні положення не мають принципового характеру та не знижують загалом позитивної оцінки дисертаційної роботи Бойка В. В.

Загальний висновок

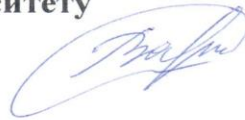
Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць Бойка Віталія Володимировича дає підстави зробити висновок про те, що робота на тему «Формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що виконане на актуальну тему, відзначається науковою новизною, має теоретичну і практичну цінність. Зміст і структура дисертації цілком відповідають задекларованій меті, що дозволило вирішити важливу наукову проблему, яка полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави.

Основні положення дисертації належним чином висвітлені в опублікованих наукових працях та є результатом власного дослідження здобувача. Автореферат повністю відповідає змісту дисертації.

Дисертаційна робота «Формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави» є завершеним науковим дослідженням, що відповідає діючим вимогам, які встановлені до докторських дисертацій, відповідно до пунктів 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами і доповненнями, а її автор – Бойко Віталій Володимирович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки).

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри фінансів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

З. С. Варналий

*Директор з
наукової роботи*

В.С. Маринченко

16.01.2018